

A PÉNZINTÉZETI SZEKTOR TERÜLETFEJLESZTÉSI KÉRDÉSEI MAGYARORSZÁGON

(The Questions of Financial Services Sector in Hungary from
the Point of View of Regional Policy)

GÁL ZOLTÁN

Bevezetés

A fejlett üzleti-pénzügyi szolgáltatások – mint a terciér szektor fontos elemei – az egyes térségek, régiók gazdasági fejlődésének, versenyképességének olyan meghatározó elemeivé léptek elő, amelyek hosszabb távon jelentős mértékben befolyásolhatják a *területi differenciák kialakulását*. A regionális fejlődés szempontjából a pénzügyi egységek telepítésének a helyi gazdaság fejlődésében, az innovációban, illetve a termelő és szolgáltató gazdasági tevékenységek szervezésében fontos szerepe van (Mazzuca 1993). A fejlett országokban az erőforrások átcsoportosítását, a tőkék allokációját alapvetően a pénz- és tőkepiacok működése valósítja meg, azaz a bank-, hitel- és biztosítási rendszeren (*pénzpiacokon*), valamint az értéktőzsdéken, értékpapírpiacokon (*tőkepiacokon*) keresztül zajló folyamat. *A bankhálózat elemei a szolgáltatásszervezési rendszer kínálati pontjaiként* kapcsolódnak be a területi szervezésbe, éppen ezért a bankfiókok, bankközpontok jelenléte és száma a regionális gazdasági fejlettség fontos mutatója. A bankhálózat szerepe a pénzügyi közvetítés révén meghatározó az erőforrások földrajzi, intézményközi átcsoportosításában, és ezáltal a regionális területfejlesztésben, ami indokolttá teszi a bankrendszer területi struktúrájának elemzését.

A kelet-közép-európai országok, így Magyarország gazdasági fejlődése szempontjából meghatározóak a szolgáltató ágazatok. A terciér és kvaterner szférán belül elsősorban az *üzleti pénzügyi szolgáltatások* váltak a fejlődés kulcsterületeivé, mutatói pedig az általános területi fejlettség szintjére jellemző karaktert öltenek. A terciér szférához tartozó intézmények koncentrációja, differenciálódása a piacgazdaság igényelte munkamegosztás terméke, mint a regionális fejlesztés egyik fő intervenciósi pontja akceleratív szerepet játszik a területi növekedést élénkítő gazdasági folyamatokban.

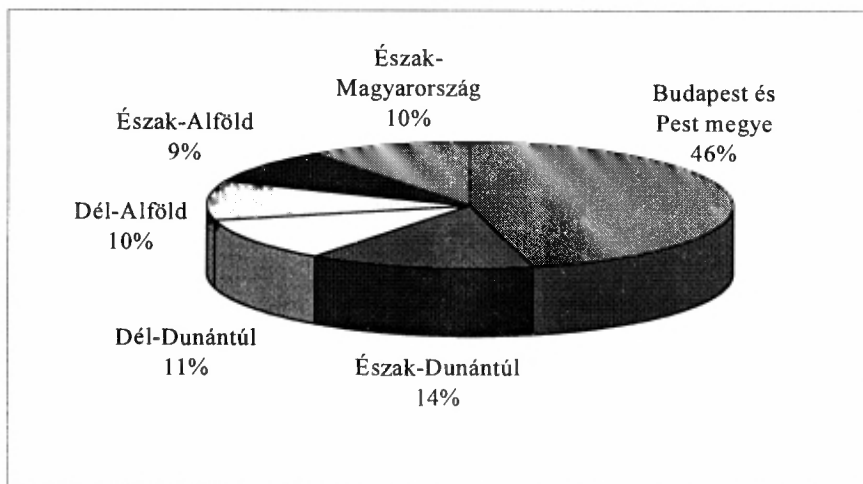
A szolgáltató szektorban az elmúlt évtizedben dinamikus növekedés zajlott, míg 1990-ben az aktív keresők 46,5%-a dolgozott e szektorban, 1995-re ez az arány meghaladta az 58%-ot. Budapesten jóval magasabb, 76,4% a szolgáltatásokban foglalkoztatottak aránya, de a megyék jelentős részében ez az arány az 50%-ot sem éri el.

A szolgáltató szektor keresőinek nagy területi szóródása azt mutatja, hogy Magyarországon a *szolgáltatások fejlődése mostanáig nem vált a regionális egyenlőtlenségek kiegyenlítésének eszközévé* (extenzív növekedési szakasz). A budapesti koncentráció a tercier és kvaterner *foglalkoztatottak regionális megoszlását* tekintve is szembetűnő (1996): a Központi Régióban 45,6%, az Észak-dunántúli Régióban 13,9%, míg a többi régióban 10% körül mozog, jelentős regionális differenciálódás nélkül. (Dél-Dunántúl 10,52%, Dél-Alföld 10,3%, Észak-Alföld 9,6%, Észak-Magyarország 9,9%)¹ (1. ábra).

1. ÁBRA

A pénzügyi szolgáltatásokban foglalkoztatottak regionális megoszlása Magyarországon 1996-ban

(The Regional Division of Labour Force Employed in the Financial Services Sector in Hungary in 1996)

Forrás: KSH, Magyar pénzügyi és tőzsdei almanach 1995–1996 alapján saját szerkesztés.

A szolgáltató szektoron belül különösen nagymértékű *az üzleti-pénzügyi szolgáltatások fővárosi koncentráltsága*. A fejlett pénzügyi-üzleti szolgáltatásokban foglalkoztatottak több mint fele (55%) a Központi Régióban koncentrálódik. (Egyes szolgáltatások esetén /pl. üzleti tanácsadás/ Budapest részesedése 70-90%-os.) *A fejlett üzleti szolgáltató szektoron belül a pénzügyi szektor területi koncentráltsága alig kisebb.*

Kétszintű bankrendszerünk fejlődésének első évtizede

A magyar gazdaság válságból való kilábalásának egyik alapfeltétele volt, s napjainkban is annak számít a bankrendszer megújulása, átalakulása. A rendszerváltást követő piacgazdaságra való áttérés, az állami szerepvállalás radikális csökkenése, a privatizáció, a külföldi tőke és tulajdon megjelenése, *a nemzetközi munkamegosz-*

tásba való fokozottabb bekapcsolódás és nem utolsósorban az európai integrációs törekvések új lehetőségeket teremtettek, illetve új igényeket támasztottak a magyar bankrendszerrel szemben is. Az első tíz évben átrendeződött erőviszonyok a következő évtizedben várhatóan újjárendeződnek, hiszen jelenleg is folyik a bankrendszer kiépülése, az egyes bankok a még bővülő piacon küzdenek az egyre nagyobb – elsősorban lakossági piaci – részesedésért. A fenntartható növekedés irányába haladó magyar gazdaság szereplői, a gomba módra szaporodó gazdasági szervezetek, az egyre szélesedő vállalkozói és lakossági piac igényei, illetve az ország bankpiacán élesedő verseny a kereskedelmi bankrendszer folyamatos innovációját, és ezzel együtt a bankok hálózatának kiépítését és további bővítését kényszeríti ki.

A pénzügyi innovációk regionális terjedésére vonatkozó kutatási eredmények, a bankrendszernek a hazai regionális és városfejlesztésre gyakorolt hatásainak elemzése a kétszintű bankrendszer újbóli (1987-es) megteremtése óta, tehát a modern bankrendszer kialakítása következtében időszerű. A pénzügyi szektorban ma még néhány tekintetben megfigyelhető Magyarország lemaradása, különösen, ha összevetjük a fejlettebb európai országokkal. Ennek ellenére mégsem – vagy csak az elmúlt ötven év kapcsán – indokolt a bankszektor öröklött lemaradásáról beszélni, hiszen hazánk már a századfordulón rendelkezett egy európai fejlettségi szintű pénzügyi rendszerrel, illetve banki infrastruktúrával, amely a pénzügyi szektort a hazai gazdaság leggyorsabban növekvő és nemzetközi viszonylatban is legmagasabb fejlettségi szintet elért ágazatává tette. Az ágazat elmúlt évtizedes fejlődésének eredményeit boncolgatva felmerülhet a kérdés, képes lesz-e a magyar bankrendszer újra a hazai gazdaság fejlődésének motorjává, igazi sikerágazatává válni, ugyanúgy, mint a század elején (Gál 1998a).

Amennyiben az 1987-ben újjászületett bankrendszerünk állapotát, annak térbeli kiterjedését összevetjük a századfordulón működő hitelrendszerrel, akkor bizonyos hasonló fejlődési jegyek is felfedezhetők az azóta gyökeresen megváltozott makrogazdasági környezet eltérő sajátosságai ellenére. A jelenlegi bankrendszer, ugyanúgy, mint a múlt század derekán létrejött modern hitelrendszer egy gazdasági-politikai rendszerváltás nyomán kibontakozó modernizációs fejlődés kezdeti szakaszának ismérveit viseli magán, amelyet egyaránt jellemez a pénzügyi rendszerhez szorosan kapcsolódó eredeti tőkefelhalmozást kísérő bankalapítási hullám, a külföldi tőkék nagyarányú beáramlása, a külföldi bankok pénzügyi alapításai hazánkban, csakúgy, mint a bankcsődök, illetve az elengedhetetlen törvényi és bankfelügyeleti szabályozás kereteinek megteremtése. A tíz éve formálódó pénzügyi rendszeren belül most is, csakúgy, mint száz évvel ezelőtt *Budapest meghatározó szerepe* a jellemző, amely nemcsak országos méretekben kiemelkedő, de jó esély van arra, hogy a magyar főváros már a közeljövőben megerősítse nemzetközi pénzügyi pozícióit.

A magyarországi kétszintű bankrendszer egy évtizedes fejlődését elemezve négy szakasz különíthető el:

- 1) 1988-ban a Nemzeti Bankból kialakított, a jelentős állami forrásokra támaszkodó nagyobb kereskedelmi bankokból (*Budapest Bank, Országos Kereskedelmi és Hitelbank, Magyar Hitelbank*) és az időközben kereskedelmi banki jogosítványt szerzett *OTP Bankból*, a magyar tulajdonú kis- és közepes méretű pénzügyintézetekből, a *külföldi nagybankok magyarországi leányvállalataiból, valamint a pénzügyintézetekké szervezett különböző állami fejlesztési alapokat kezelő szervezetekből* (az azóta már megszűnt *Agrobank, Iparbank, Ybl Bank*) jöttek létre a hazai pénzügyintézetek.
Az 1988 és 1992 között eltelt rövid időszak a *bankalapítások csúcsidezőszakának* tekinthető, hiszen a periódus végére a bankok mai számát megközelítő, 36 fővárosi székhelyű pénzügyintézet volt jelen a magyar bankpiacon, valamint megjelentek az első külföldi bankok is.
- 2) Az 1992–1995 közötti időszakot a *bankhálózat extenzív növekedése* jellemezte. A kilencvenes évek elejének általános recessziója közepette meginduló bankalapítások, a hirtelen növekedés, az öröklött rossz és behajthatatlan vállalati hitelek, valamint a külföldi bankok részvételével zajló, egyre erősödő piaci verseny következtében a magyar tulajdonú bankok helyzete jelentősen megromlott, piaci részesedésük csökkenő tendenciát mutatott (*Ószabó 1996*). Az állami tulajdonú bankok gyenge pénzügyi stabilitása a kialakult helyzet következtében szükségessé tette az állam beavatkozását. Ezt az időszakot a *bankcsődök, a bankfelügyeleti szabályozás, a jelentős állami szerepvállalással járó bank- és hitelkonszolidáció kísérte*, amely a legtöbb esetben megteremtette a pénzügyintézetek *privatizációjának feltételeit* (*Csáki 1997*).
- 3) Az 1995 és 1997 közötti periódus a jelentős sikereket is felmutató *bankprivatizáció csúcsidezőszakának* tekinthető, amelynek egyik legnagyobb eredménye a *külföldi banktőke* beáramlása a hazai pénzügyintézeti szektorba, melynek *aránya európai mércével mérve is egyedülállóan magas, mintegy 65%-os*. Az elmúlt évtizedben a külföldi, illetve a külföldi részesedésű bankok számának aránya Magyarországon 15% volt, ez az arány 1996-ig 73%-ra emelkedett, s az 1996-ban működő kereskedelmi bankok közül tizenben, 1998-ban pedig már csak hatban volt többségi állami részesedés, 27 pedig többségi külföldi tulajdonban volt. További 19 pénzügyintézetnél bizonyos részesedést szereztek külföldi szakmai befektetők, illetve magánszemélyek. A külföldi tőke-beáramlás jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy *a magyar bankok nemzetközi versenyképessége megerősödött*. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a bankrendszer gyors, a további állami tehervállalást megspóroló privatizációja csak a külföldi tőke bevonásával volt megvalósítható (*Várhegyi 1997, Wachtel 1997*).

- 4) 1995-ben a banki jövedelmeknek már közel 70%-át a piac negyedét elfoglaló külföldi bankok adták, melyek jövedelmezőségi mutatója is kétszerese a hazai tulajdonú bankokénak. A privatizáció következtében megerősödött a magyar bankrendszer versenyképessége: nőtt a mérlegfőösszeg, javult a portfóliók minősége, és növekvő nyereségekre tettek szert a bankpiac szereplői. Ugyanakkor továbbra is nagy a kétes kintlevőségek aránya (a problémás eszközök aránya a kihelyezések százalékában 15%, ugyanez az Európai Unióban 10% alatt van, az átlag 1-3%), amelyeket jelentősen növeltek a Postabank és a Reálbank rossz kihelyezései (Várhegyi–Gáspár 1997). Az elmúlt két-három évben a bankrendszeren belül felerősödő verseny a hazai piacon működő pénzügyi intézeteket a szolgáltatások színvonalának növelésére, illetve a lakossági bankpiaci szolgáltatások erősítésére kényszerítette. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a külföldi bankok is hosszú távú stratégiai befektetőként vannak jelen a magyar piacon, amit az is jelez, hogy a felhalmozott nyereséget az utóbbi években egyre inkább a fiókhálózat bővítésére fordítják.

A bankrendszer mérete

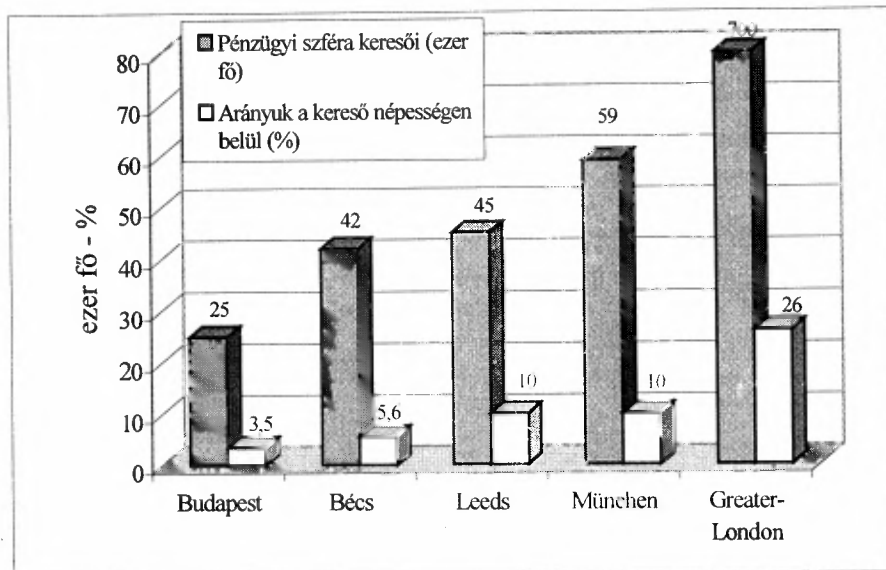
A bankrendszer és a pénzügyi szféra mérete kicsi, amit a banki mérlegfőösszegek, a bankszektorban foglalkoztatottak létszáma és a fiókhálózat kiterjedtsége alapján történő összehasonlítások is mutatnak. Európai összehasonlításban a mérlegfőösszeg és a GDP 70%-os aránya alacsony, az EU átlag ennek háromszorosa. Mindez egyfelől a magyar gazdaság alacsony szintű monetarizáltságát, másfelől a bankpiac jelentős fejlődési lehetőségét is jelzi. A bankrendszer méretét mutató mérlegfőösszeg (5 583 203 millió Ft) még egyes vezető európai pénzügyi intézetek nagyságát sem éri el (pl. a magyar bankrendszer mérlegfőösszege 1996-ban harmincnégyszer kisebb volt a német Deutsche Bankénál).

A pénzügyi szolgáltatások területén dolgozók aránya az összes foglalkoztatottnál belül 1990 óta folyamatosan növekedett 1,5%-ról 2,2%-ra (83 ezer fő), ebből a pénzügyi intézetekben közel 40 ezer fő dolgozott 1996-ban (az EU átlag ezen értéknek a duplája, de pl. Nagy-Britanniában 10%). A pénzügyi szektorban foglalkoztatottak jelentős része (26 ezer fő) Budapesten dolgozik, ami a fővárosi foglalkoztatottak 3,5%-a. Ez az arány azonban nem éri el a kisebb nyugat-európai pénzügyi központok értékeit sem (pl. Leedsben 45 ezer fő, 9,7%, Bécsben 42 ezer fő, 5,6%, Münchenben 59 ezer fő, 9,8% dolgozott a banki-biztosítási szférában) (2. ábra).

A fiókhálózat kis méretét úgyszintén jelzik az európai összehasonlítások. A nálunk kisebb területű országokban (Hollandia, Belgium) hétszer több fiókhálózati egységet találunk, de az ötmillió Finnországban is mintegy kétszer annyi bankfiók működik, mint Magyarországon.

2. ÁBRA

A pénzügyi szféra alkalmazottainak száma és aránya (1996)
(The Number of Employees in the Financial Services Sector and Their Percentage in the Context of Total Labsur Force 1996)

Forrás: KSH, Magyar pénzügyi és tőzsdei almanach 1995–1996 alapján saját szerkesztés.

A nyolcvanas évek második felében alakult hazai bankok 30–140 fiókkal rendelkeznek, amelyek száma az utóbbi évben inkább csökkent, mint növekedett. A hazai bankok kétharmada kevés hálózati egységgel működik, de az utóbbi években a külföldi bankok többsége igen erőteljes fióképítési kampányba kezdett a lakossági üzletág jelentős bővítését megcélózva, ez utóbbi pénzügyi intézetek rövidtávú célja 40-50 bankfiók létesítése. 1995-ben a fiókok száma mintegy 1000 volt, de az 1997-es évek már minden hetére jutott egy fióknyitás, így a pénzügyi egységek (bankközpontok, back-office-ok, fiókok) száma 1998-ban meghaladta az 1400-at.

Bankrendszerünk területi polarizáltsága a kilencvenes évek első felében

A bankhálózat területi struktúráját tekintve Európában a helyi pénzpiacok szerepét a nemzeti, illetve a nemzetközi pénzpiacok vették át, amelyet az elmúlt évtizedekben lezajlott rendkívüli mértékű koncentráció kísért a pénzügyi rendszeren belül. Az egyre globalizálódó nemzetközi pénzpiacokon felerősödő verseny növelte a nemzeti piacok koncentrációját (bankfúziók, akvizíciók), amelyet azonban sok helyütt lokális szinten a fiókok számának növekedése ellensúlyozott. A globalizációs folyamatok a gazdasági ágazatok közül legerősebben talán a pénz- és tőkepiacokat érintették. Az elmúlt évek globális pénzügyi válságai azonban rávilágítottak a nem-

zetközi pénzügyi piacok (állami) ellenőrzésének szervezeti korlátaira és nagyfokú labilitására, amelyek következtében a szupranacionális szinten szerveződő Európai Unió pénzügyi piacának, illetve az egyes régiók szintjén szerveződő regionális pénzügyi piacok szerepének növekedése várható.

A magyarországi bankrendszert a helyi és regionális alapítású bankok hiánya jellemzi (eltérően, pl. Lengyelországtól, ahol a regionális bankok szerepe is meghatározó), ami részben a nemzetközi banki struktúrákhoz való alkalmazkodással is magyarázható.

- A magyarországi bankrendszer azonban területi szerkezetét tekintve polarizált, szemben a századfordulón működő decentralizált bankrendszerrel, amelyet az önálló, helyi és regionális szerepkörű bankok sűrű hálózata jellemez, s a pénzügyi intézményeknek csak 5,7%-a volt budapesti székhelyű. (A fiókok száma a 2000 bankhoz képest alig 400 volt.) A tőkekoncentráció tekintetében azonban a főváros súlya közel 50%-os volt (Gál 1998a).
- A jelenleg működő centralizált bankrendszerünk 44 kereskedelmi bankjának és szakosított pénzügyi intézményének a székhelye (a miskolci Rákóczi Bank kivételével) Budapesten van, ami gyakorlatilag a banki tőkeállomány 95%-ának a fővárosi koncentrációját is jelenti. Az a tény, hogy a Magyarországon működő bankok, szakosított pénzügyi intézmények, biztosítótársaságok mindegyikének budapesti a székhelye, területi szempontból 'torz' struktúrájának minősíthető. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a nemzetközi pénzügyi világban végbemenő globalizációs, centralizációs folyamatoknak jobban megfelel, különösen egy magyarországi méretű tőkepiacon (Illés 1993).
- A polarizáltság másik oka a területileg ugyan kiegyensúlyozottabban elhelyezkedő 246 takarékszövetkezet (1730 fiókkal) rendkívül kicsi tőkeerejében (az országos mérlegfőösszeg 5%-ával rendelkeznek), illetve az általuk nyújtott szolgáltatások alacsony színvonalában jelentkezik. A hazai bankfiókhálózat több mint felével rendelkező takarékszövetkezetek számára megoldást csak a Takarékbank szervezeti keretein belül megvalósuló országos és regionális területi integráció jelenthet.
- A polarizáltság harmadik oka a fiókhálózat egyenlőtlen területi megoszlása a kilencvenes évek első felében. Az új bankfiókok többségében a nyugati országrészekben és általában a nagyobb városokban nyíltak. A keleti és déli országrészekben, illetve a kisebb városokban rendkívül kevés volt a banki fiókok száma. A féldoldali területi struktúrát torzította, hogy ez utóbbi helyeken csak a hagyományos lakossági bankok (OTP, Postabank) működtek fiókokat, ugyanakkor a dinamikus fejlődő külföldi bankok csak az utóbbi időszakban kezdték meg expanziójukat.
- A polarizáltság okozója volt továbbá a fiókrendszer területi irányítási hierarchiája és struktúrája is. A hazai bankok meglehetősen centralizált szervezeti- és irányítási rendszeréből, illetve hierarchizált bankfiókhálózati struktúrájából következően a vidéki, kerületi fiókok helyi döntési hatásköre szűk,

információjuk esetenként korlátozott. Ma a legtöbb bank helyi propagandát sem folytat, igaz általában országszerte ugyanazokat a szolgáltatásokat kínálják. Az adott helyzetből következően természetes, hogy a stratégiai, fejlesztési döntések a fővárosi központban dőlnek el, de a helyi alapítású és székhelyű pénzüntézetek hiányából helyi szinten jelentős hátrányok is származhatnak. A bankközi koordináció, és az egységes területi információszolgáltatás kialakítása az utóbbi időben a bankokat szervezeti-irányítási rendszerük átstrukturálására készíti, melynek következtében megjelennek a *regionális igazgatóságok*.

A magyar bankrendszer polarizáltságát tehát a kiterjedt fiókhálózatot még nélkülöző kereskedelmi bankok, illetve a sűrű, de kis tőkeerejű hálózattal rendelkező takarékszövetkezetek okozták a kilencvenes évek elején. Az azóta eltelt időszakban egyre több pénzüntézet kezdte meg *saját fiókhálózatának kiépítését*.

Az óriási méretű bank- és tőkepiacok térbeli koncentrációs folyamataival párhuzamos a pénzüntézetek szektor aktorainak számbeli kiterjedése, amely versenyhelyzetet teremt az egyre szélesedő bankpiacokon. A vidékre is jellemző cégalapítási „boom”, a privatizáció, a helyi piacokon való jelenlét szükségessége (forrásgyűjtés és hitelkihelyezés stb.), továbbá napjainkban a lakossági piacért folytatott verseny a *vidéki hálózat kiépítésére* ösztönöz, annak ellenére, hogy a fiókhálózat-bővítés az egyik legnagyobb költségtényezőként jelenik meg a pénzüntézeteknél, illetve, hogy a kommunikációs-informatikai hálózatok fejlődésével a jövő valószínűleg a fiók nélküli *ún. virtuális bankhálózatoké lesz*. Magyarországon azonban még legalább egy évtizedig a hagyományos fiókhálózat-építés lesz a legcélravezetőbb. Részben a hazai kommunikációs hálózatok viszonylagos fejletlensége, a rendszer működtetésének hiányos biztonsági és etikai garanciái folytán, és nem utolsósorban a lakosság üzleti-banki szokásainak kialakulása során a gyorsan változó piaci, bankpiaci körülmények miatt még sokáig a közvetlen bank-ügyfél kapcsolat fog prioritást élvezni (Szép 1996).

A hálózatépítés tekintetében az egyes bankok eltérő stratégiát folytattak:

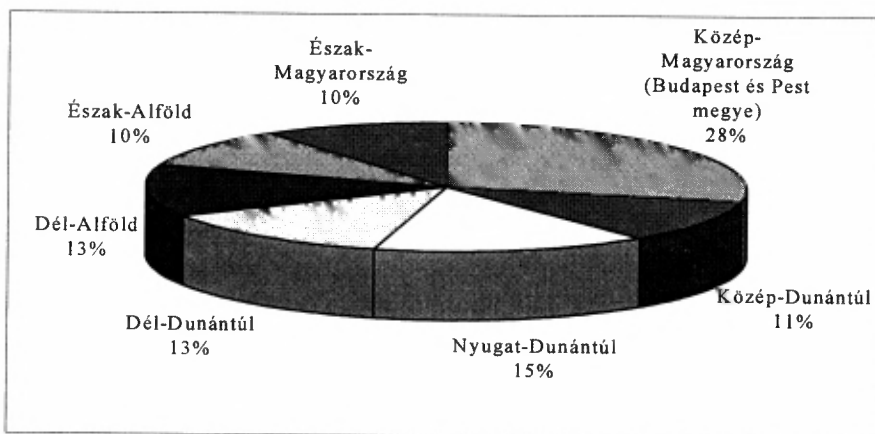
- A nagyobb, öröklött, régi fiókhálózattal rendelkező bankok egyes egységek bezárásával racionalizálták hálózatukat (OTP), vagy csak igen lassú fejlesztéseket hajtottak végre (BB, KH).
- Egyes 'túlfiókosított' kis bankok csődje a fiókhálózat felszámolását vagy más pénzüntézetbe történő beolvastását vonta maga után (Realbank, Dunabank, Agrobank, Konzumbank).
- A külföldi tulajdonú bankok rendkívül gyors fióképítési expanziója 1995 után gyorsult fel (CIB, Unicbank, Hypobank, Creditanstalt-BA, ABN-Amro). Stratégiájukat a kiegyensúlyozott fejlődés jellemezte, növekedésük arányos volt saját tőkéjük növekedésével, először a vállalati piacon nyitottak, és csak a megerősödésük után kezdtek a költséges bankfiókhálózatok kiépítésébe, amelyet elsősorban a lakossági piacon felerősödő verseny indokolt.

A bankhálózat-építés területi jellemzői és szakaszai

Az új bankfiókok területi megjelenése, *regionális terjedése* tükrözi Magyarország kilencvenes évekre jellemző gazdasági folyamatait: kicsit felbillent az ország. A Dunántúl megyéinek többségében átlag alatti vagy az átlag körüli a munkanélküliség. Az új gazdasági szervezetek, azon belül is a *vegyes vállalatok döntő többsége Budapest és Pest megye után a Dunántúlt, annak is elsősorban az északnyugati részét választja*², illetve itt akkumulálódik a tőke. Erre utalnak a társasági, a vegyes vállalati, a lakossági betét és devizabetét, a lakossági eladósodási adatok. Ezt a területi elrendeződési folyamatot látszik alátámasztani a bankhálózat településhálózati diffúziója, a kilencvenes évek derekára kialakult területi szerkezete is. A pénzügyi intézetek északnyugat-dunántúli expanziója követte a jogi személyiségű társas vállalkozások eloszlását és a külföldi cégek letelepedését. A kilencvenes évek derekáig a bankok erőteljesebben érdeklődtek a dunántúli telephelyek iránt. Igaz, ezt az is indukálta, hogy a starthelyzetben hálózattal rendelkező nagyobb bankoknak itt voltak lefedetlen területei, ezáltal ritkább volt a nyolcvanas évek bankhálózata a nyugati régióban. A területi hátrány kompenzálására törekvő kereskedelmi bankhálózat indulásakor a szocialista ipartelepítés szempontjából kevésbé frekvenciált dunántúli megyékben (Győr-Moson-Sopron, Fejér, Vas) kezdett erőteljes fiókhálózat építésbe. *A nagyobb térségek összfiókhálózati különbségei 1990-ig lényegében kiegyenlítődték, a dunántúli országrészek hátránya megszűnt. Ez alól kivételt a leszakadó északmagyarországi térség képez (3. ábra).*

3. ÁBRA

*A bankfiókhálózat regionális megoszlása az OTP, Reálbank és a takarékszövetkezetek nélkül 1996-ban
(The Territorial Division of Bank Branch Offices without OTP, Reálbank and Saving Banks in 1996)*

Forrás: KSH, Magyar pénzügyi és tőzsdei almanach 1995–1996.

A bankhálózati egységek növekedésével, a fiókhálózat térbeli kiterjesztésével mindenképpen javult a pénzügyi intézetek által kiszolgált ügyfelek aránya, de a fajlagos hálózati sűrűség (egy fiókra eső népesség) tekintetében hazánk lemaradása szembe-tűnő, különösen a nyugat-európai országokhoz mérten, ahol 1500–3000 lakos jut egy fiókra. Az 1997. évi adatokat tekintve szembe-tűnő, hogy az 1997-ben működő 3100 bank- és takarékszövetkezeti fiók mindegyikére átlagosan 3200 lakos jutott, ami az ausztriai (850), svájci (1220) és a németországi (1595) adatokkal összevetve jelentős elmaradást mutat. Amennyiben a kisebb jelentőségű, kevesebb lakost ellátó takarékszövetkezeteket nem vesszük figyelembe, akkor még 1997-ben is 10 400 fő jutott a bankfiókokra, ami azt bizonyítja, hogy az ország bankhálózati lefedettsége még hiányos, ez a banki szolgáltatásokhoz való hozzájutást nehezíti, ezért további intenzív hálózatbővítésre van szükség (4. ábra).

A hálózatépítésnek a bankok szempontjából elsősorban nem regionális preferenciái vannak, hanem a városhierarchiát követik. A *bankhálózat struktúrájának településtípusok szerinti vizsgálata* sok szempontból célravezetőbb a regionális, illetve a megyei szinten történő elemzéseknél, ugyanis a *pénzügyi intézetek erősen kötődnek a városokhoz*, s a tőkeáramlás térbeli folyamata a városhálózat változásainak is fontos mutatója. Az 1987–88-ban alapított nagybankok is hagyományos módon viselkedtek hálózatuk kiépítésekor, vagyis igyekeztek a településhierarchia mentén, tehát a regionális központokon, megyeszékhelyeken, majd a kisebb városi központokon keresztül lefedni az egész országot. Mivel a kilencvenes évek elejére ezen bankok fiókszámra is elérte, vagy megközelítette a nagyvárosok számát, a pénzügyi intézetek érdeklődése a kisebb lélekszámú városok felé fordult. Így napjainkra a hálózatépítést 4–6 éve megkezdő bankok esetében is már csupán 50% körüli a nagyvárosi (és budapesti) fiókok aránya (Mezőbank).

Az 1987. évi induló helyzethez képest – a belépő tucatnyi új bank hálózati kezdeménycinek a településhálózati hierarchia mentén történő építkezésének hatására – a nagyobb városok, megyeszékhelyek kezdeti 35–40%-os részesedése az összes fiókhálózati egységből közel 50%-ra (Budapesttel együtt 66%-ra) emelkedett a kilencvenes évek elejére. Az ezt követő időszakban egyes bankok csődje, illetőleg mások újragondolt hálózati politikája eredményeként a megszűnő önálló fiókok döntően ezeket a nagyobb városokat érintették. A számos új alapítású fiók ellenére a nagyvárosok fiókhálózati egységekből való részesedése 43%-ra (Budapesttel együtt 63%-ra) esett vissza a pénzügyi intézeteknek a kisebb városokba irányuló fióktelepítései következtében. Rajtuk kívül leginkább a kelet-magyarországi régiók nagyvárosaiban, illetve Budapest belvárosán kívül eső kerületekben figyelhető meg jelentős fiókhálózatbővülés, e tendencia a területileg kiegyenlítettebb bankhálózat-fejlesztést jelzi napjainkban. (A kilencvenes évek elején megfigyelhető volt, hogy a fővárosi székhelyű pénzügyi intézetek – a nagyobb lakossági bankoktól eltérően – alig nyitottak fiókot Budapesten, ami jelentősen rontotta a külső kerületek fiókelátottságát.)

4. ÁBRA

A magyarországi bankhálózat sűrűsége 1995-ben (Az egy fiókra eső népességszám, fő)
(The Territorial Division of Bank Branch Offices [The Number of Inhabitants per One Branch Office])

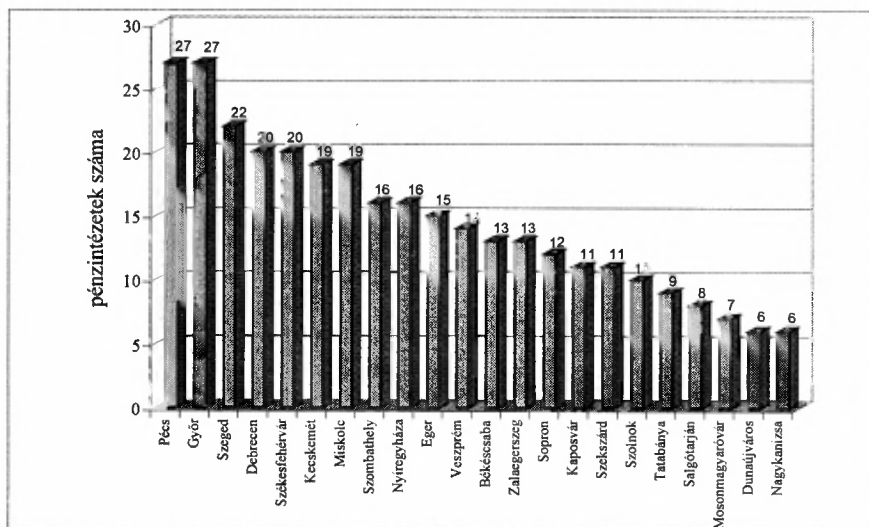

Forrás: KSH, Magyar pénzügyi és tőzsdei almanach 1995–1996 alapján saját szerkesztés.

A kilencvenes évek derekától a nyugati országrész viszonylagos telítődése után a fő célpontok már Kelet- és Dél-Magyarország nagyvárosai (Jakus 1997). Az 1996–98 közötti időszakot egyfajta hálózatépítési boom jellemezte. Több mint 200 új fiók nyílt az említett időszakban (1997-ben minden héten egy új), és új területi preferenciák jelentek meg a hálózatépítési stratégiákban. A 'telítődő' dunántúli régiókat megelőzte a keleti régiókban megvalósuló hálózatbővítés: amíg 1996-ban Győr, Pécs és Székesfehérvár voltak a legnagyobb vidéki bankcentrumok, addig 1998-ban Miskolc (37 fiók), Győr, Kecskemét, (32-32) Pécs, Szeged (31) és Debrecen (28), tehát az ország keleti felének városai is az élre törtek a hálózati egységek számát tekintve (5., 6. ábra).

5. ÁBRA

A magyarországi nagyvárosok pénzügyi ellátottsága 1996-ban
(Banking Network of the Hungarian Cities in 1996)

Forrás: KSH, Magyar pénzügyi és tőzsdei almanach 1995–1996 alapján saját szerkesztés.

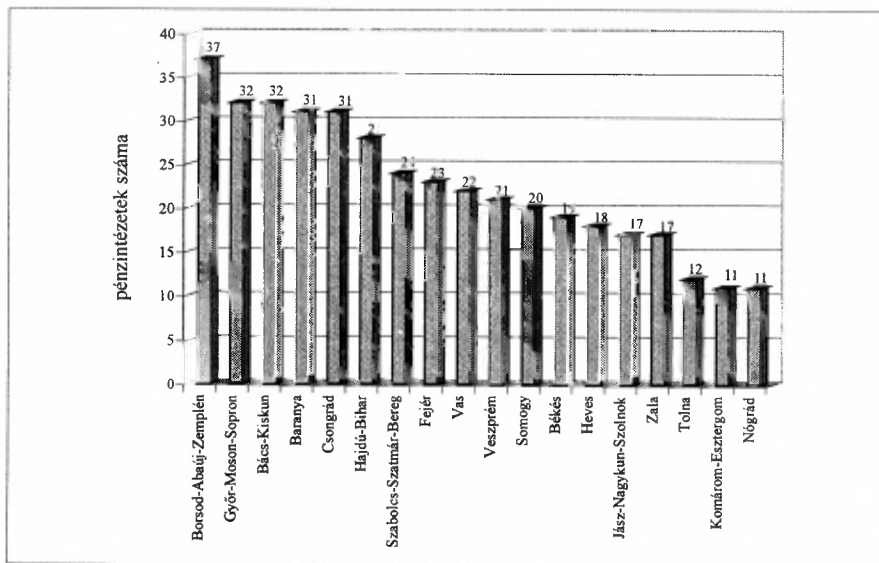
A fiókok számában mutatkozó területi különbségek önmagukban még nem jelentik a pénzügyi szolgáltatások közötti minőségi különbségeket. A hazai pénzügyintézetek a centralizált banki struktúrából következően a viszonylag kis méretű bankpiac egyenletes fiókhálózati lefedésére törekszenek, amely napjainkban a nyugati és keleti országrészek közötti kiegyenlítődés irányába mutat.

A hálózatuk kiépítését még éppen csak elkezdő bankok – különösen a külföldi tulajdonúak – szinte kizárólag a nagy régióközpontokba települnek. Sőt azon belül is a korábbi kiemelt megyei jogú városokat preferálják. Ennek következtében – a vidéki központú pénzügyintézetek hiánya ellenére – egyes nagyvárosok (Pécs, Győr, Szeged, Székesfehérvár, Debrecen, Miskolc) egyfajta pénzügyi központ szerepet kezdenek betölteni, ahol a pénzügyi szféra szervezetei (bankok, biztosítók, pénzügyi tanácsadók) kölcsönösen vonzzák egymást. Ez egyúttal egy erősödő versenyt is

indukál a helyi-regionális piacon. A fiókok számánál azonban sokkal fontosabb tényező a pénzügyi szolgáltatásoknak a helyi gazdaságba történő beágyazottsága, a különböző üzleti szolgáltatásokat értékesítő szervezetekkel való együttes megjelenése, a pénzügyi és az egyéb üzleti szolgáltatások agglomeráló hatása, melynek infrastrukturális alapfeltétele a lakossági üzletágot működtető pénzügyi intézetek viszonylag sűrű fiókhálózata.

6. ÁBRA

A megyék pénzügyi ellátottsága 1996-ban
(Banking Network of the Hungarian Counties in 1996)

Forrás: KSH, Magyar pénzügyi és tőzsdei almanach 1995–1996 alapján saját szerkesztés.

A Duna menti terület³ a bankhálózati egységekkel való ellátottság, illetve az üzleti-pénzügyi szolgáltatások szempontjából még mindig a legfejlettebb térségnek tekinthető (innovációs tengely). Itt koncentrálódik e szféra keresőinek 64%-a, itt van az ország pénzügyi központja és itt található a bankhálózati egységekkel legjobban ellátott városok, regionális központok is (Győr, Pécs, Kecskemét, Székesfehérvár, Sopron), amelyekben a kedvező gazdasági mutatók és a kezdeti regionális telepítési preferenciák motiválták a pénzügyi intézetek helyi expanzióját. A pénzügyi szolgáltatásoknak a helyi gazdaságba való gyors ütemű beágyazódását e szolgáltatások agglomeráló hatása kísérte, melynek következtében egyre több pénzügyi intézeti cég telepedett le az említett városokban és nyitott regionális szintű képviselőket (bankok, biztosítók, tanácsadók, brókerházak, területi igazgatóságok, MNB fiók, Jelzálog- és Hitelbank, lakás-takarékpénztárak).

Budapest bankhálózata

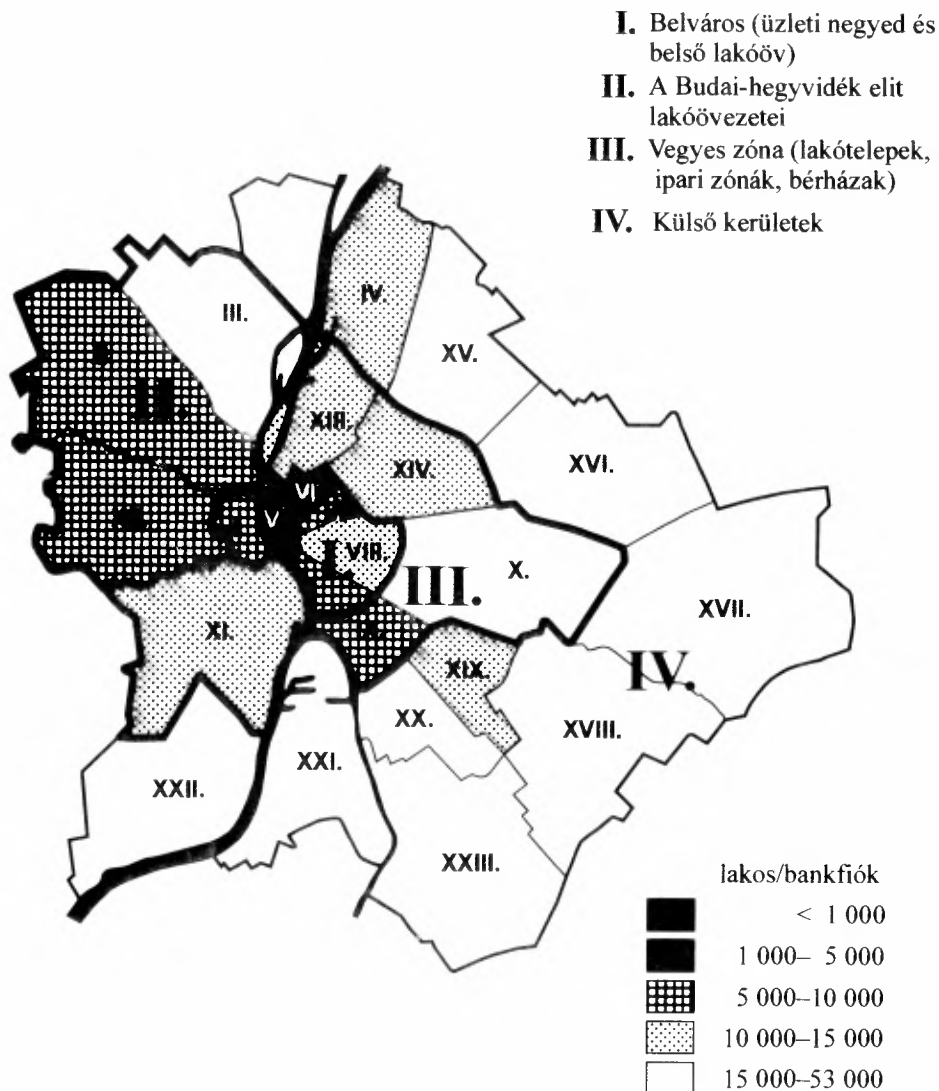
Miközben a nyolcvanas évek közepétől kezdve a magyar gazdaságra a vállalati centralizáció fölbomlása és a gazdasági szervezetek számának gyors gyarapodása volt jellemző, s ez kiterjedt a településhálózat egészére, addig a *pénzvilág szervezeti és területi koncentrációja* – az előbbi folyamattal ellentétben – *látványosan megnőtt, s a pénzügyi intézetek központjai lényegében kivétel nélkül Budapesten összpontosulnak*. Mindez azt jelenti, hogy a Magyarországon működő hazai és külföldi tulajdonú pénzügyi intézetek vállalati központjukat Budapesten nyitják meg, székházai, igazgatósági épületeik is a fővárosban találhatóak. Ez Európában is egyedülálló, ugyanis több országban ennek az ellenkezője a jellemző, sok helyen a nagyobb vidéki városok az országos hálózattal rendelkező bankok székhelyei.

A hazai pénzügyi szervezeteinek Budapest belső kerületeiben történő megtelepedése természetesnek mondható. Ez egyben jelentős városfejlődési tényezőként is szolgál, ugyanis a *pénzügyi intézményhálózat központjainak* belvárosi telephelyválasztása jelentősen hozzájárult a nyolcvanas évektől formálódó budapesti „city” képződéséhez. A magyar fővárosnak nemcsak az elmúlt negyven évben, de az azt megelőző modernkori története során sem alakult ki nyugati értelemben vett „city”-je. A valódi – lakófunkcióját levetkőző, üzleti és igazgatási funkciójú – „city” *kialakulása* csak az elmúlt évtizedben kezdődött meg, amelynek formálódásában fontos szerepet játszanak a számszerűen is gyarapodó pénzügyi funkciók (Beluszky 1992, Cséfalvay 1995, Enyedi 1992, Enyedi 1996). 1990-ben a hazai pénzügyi szervezeteinek közel kétharmada a „city”-nek helyet adó V. kerületben székel. Napjainkra, amikor a pénzügyi szektor vállalkozásainak száma 5,5-szörösére nőtt, számszerűen még mindig ez a kerület a legkeresettebb székhely, nemcsak az új bankok, de a brókercégek és a biztosítók számára is (a bankok központjainak 55%-a és a pénzügyi szolgáltató cégek 2/3-a az V. kerületben székel; 1996-ban a vizsgált 38 pénzügyi intézet közül 22-nek a központja e kerületben volt). A sűrű gazdasági és társadalmi interakciók jelentős vonzerőt gyakorolnak a pénzügyi szolgáltatásokra, amelyek belvárosi koncentrációja Budapest üzleti negyedének kialakulását, a „city” képződését mutatja. Ez a folyamat a tercier szektor más ágazataira is jelentős agglomeráló hatást gyakorol, és a specializált pénzügyi (back-office) funkciók belvárosi koncentrálódását is elősegíti. A bankok székházai (‘üvegpalotái’) a városkép fontos funkcionális-morfológiai elemét adják, és a belváros belső szerkezetét is alakítják. Az egyre izmosodó pénzügyi intézetek prosperitásának szimbólumaiként felépülő bankpaloták a városkép meghatározó elemeivé váltak, melyek nemcsak a bankok erejét demonstrálják, de egyben a „city” fejlődésének is kifejezői (7. ábra).

7. ÁBRA

A budapesti bankhálózat sűrűsége 1996-ban (az egy bankfiókra eső népességszám kerületenként) és a főváros övezetei

(The Density of Banking Network [the Number of Inhabitants per One Branch Office by Districts] in Budapest in 1996 and the Zones of the Capital)

Forrás: KSH, Magyar pénzügyi és tőzsdei almanach 1995–1996 alapján saját szerkesztés.

A kilencvenes évek végére nagyjából telítődött és beépült az V. kerületnek hagyományosan is a gazdasági „city” szerepkörét játszó, ezáltal a pénzügyi intézetek által is legfrekvenciáltabbnak tekinthető része, és néhány éve már megindult a pénzügyi tevékenységek diffúziója a környező belvárosi, illetve a bizonyos szempontból előnyösnek számító külső kerületek irányába. Az V. kerületből ’kiszorul’ bankok többsége a Kiskörút, a Nagykörút és a Rákóczi út által határolt területeken (VI., VII., VIII. kerületek), illetve néhány bank a budai elitkerületekben (II., XII.) és a XIII. kerületben hozta létre központját. A pénzügyi szolgáltató-központok ’kitelepelése’ egyben az üzleti funkciókat koncentráló „city” terjeszkedését is mutatja.

A pénzügyi szektor szereplőinek megsokszorozódásával felerősödő versenyhelyzet, a helyi piacokon való jelenlét szükségessége, a forrásgyűjtés és a hitelezési tevékenység, valamint a jelenleg még 70%-ban nem lefedett lakossági piacért folytatott verseny a *banki fiókhálózat bővítésére* ösztönöz.

Az elmúlt másfél évet a bankfiókhálózat gyors bővülése jellemezte. Az 1996-ban működő 18 bankkal szemben 1997-ben már 24 pénzügyi intézetnek volt országos hálózata, a fővárosban ellenben csak 19 bank működtetett fiókot (1998-ban már 22). A fiókhálózat sűrűségének emelkedésével országosan az egy pénzügyi fiókra jutó népesség 3500 körüli száma még mindig több mint a duplája a nyugat-európainak.

Ugyanakkor, talán meglepőnek tűnik az a tény, hogy a magyarországi bankvilág központjának számító fővárosban *alacsony a fiókhálózati sűrűség*: az egy fiókra eső népességszám 6300 fő (az OTP nélkül számolva pedig csaknem 14 ezer fő), ami duplája az országos átlagnak és 5–6-szorosa a fejlettebb EU országokénak. *Ez egyértelműen a fővárosi fiókhálózat kiépítettségének alacsony szintjét mutatja*, amelyet zsúfolt belvárosi tömegbankok, ellátatlan peremkerületek egyaránt jellemeznek (a hálózati sűrűség 5700–23 000 fő/fiók között szóródik). Ugyan az 1992 és 1996 közötti időszakban az új hálózati egységek alapításában Budapest szerepe felértékelődött, hiszen a hálózatépítő bankok általában 2–3 új fiókot nyitottak a fővárosban, s így a nettó hálózatbővítés 27%-a e városra jutott. 1998-nyarán a főváros 319 bankfiókjával 26%-ban részesedett az országos hálózatból (Gál 1998b).

Talán ezt az évek óta meglévő hiányosságot igyekeznek pótolni azok a pénzügyi intézetek, amelyek a fővárosi fiókhálózatukat is bővítik, annak a ténynek a felismerésével, hogy Budapesten a lakossági és a kisvállalkozói piacot is megcélzó pénzügyi tevékenység számára még meglehetősen sok a le nem fedett piaci terület a szűkebb értelemben vett belvároson kívül. A piackutató vizsgálatok és az egyes „tömegbankok” belvárosi fiókjaiban tapasztalható zsúfoltság is a fővárosi fiókhálózat kibővítésére ösztönöznek.

A statisztikák szerint a fővárosi népesség több mint háromnegyede ügyfele valamely banknak, ami jóval magasabb a vidéki átlagnál, s amíg jelenleg Magyarországon a családok 25–30%-ának van csak folyószámlája, addig ez az arány Budapesten közel 75%-os. A felső fokú végzettségűeknek 85%-a veszi igénybe a bankszolgáltatásokat, s ez a réteg a főváros állandó népességének közel a 40%-a. Mindezek a mutatók az alacsony fővárosi fiókszám ismeretében az ügyfelek magasabb színvo-

nalú és mind több helyszínen igénybe vehető kiszolgálására kell, hogy ösztönözzék a bankokat, hiszen amíg az elektronikus bankszolgáltatások (home banking) nem dominálnak a piacon, addig a fiókhálózat mérete határozza meg a szolgáltatások elérhetőségét.

A fővárosi bankfiókhálózat bővítése egyre több dinamikus fejlődő, külföldi tulajdonú középbank aktuális terveiben szerepel, amelyek eddig a vállalati szféra legjövődélmezőbb részét lényegében fiókhálózati terjeszkedés nélkül (egy-két fővárosi /belvárosi/ egységgel) meg tudták hódítani. A legdinamikusabban fejlődő középbankok közül a *Credit Lyonnais*, az *ÁÉB*, a *Commerzbank* és a *Citibank* tevékenysége kizárólag Budapest „city”-jéhez kötődött. A jelenlegi piacmérethez képest még legalább háromszorosára bővíthető *lakossági piac megszerzéséért folyó verseny* a meglévő fiókhálózattal rendelkező hagyományos lakossági bankokat és a lakossági piacra most belépő dinamikus fejlődő középbankokat egyaránt a fiókhálózat bővítésére/kiépítésére ösztönzi. (Ezek között egyedüli kivétel a lakossági piacon korábban monopolhelyzetben lévő *OTP*, amely 33 fővárosi fiókját zárta be 1996-ig). A következő években a bankpiaci erőviszonyok várhatóan átrendeződnek, s az elkövetkezendő két-három év a folyamatos fiókhálózat-fejlesztés jegyében fog eltelni Budapesten is. Várható és szükségszerű is a főváros bankhálózatának bővülése, ami által jelentősen javulhat a banki szolgáltatások elérhetősége.

Budapest bankhálózatának területi eloszlását vizsgálva már említést tettünk arról, hogy a fokozatosan a *gazdasági „city”-vé alakuló V. kerület* és közvetlen környéke a pénzügyi szektor központi székházainak közkedvelt városrésze, és a „city” képződéséhez a pénzügyi szféra önmagában is jelentősen hozzájárult. A bankhálózat sűrűségét mutatja, hogy egy fiókra itt 5700 fő jut.

A belváros (I., V., VI., VII., VIII., IX.) kerületeiben 1991 óta a bankfiókok száma megduplázódott, s a ma itt található 83 bankfiók a budapesti fiókszám mintegy 64%-a (*OTP* fiókokkal együtt 109 egység), ami azt jelzi, hogy a banki szolgáltatások koncentráltasága meglehetősen erős, a hálózati sűrűség mutatója messze a budapesti átlag felett van (egy fiókra 5700 fő jut). Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy a belvárosi pénzügyi piac telített lenne, viszont a főváros más térségeiben jelentős a banki szempontból még nem lefedett terület.

A *külső elővárosi zóna* peremkerületeinek a fővárosi átlagnál ritkább laksűrűségű családi házas és lakótelepi lakóövezeteiben a *bankhálózati sűrűség a legalacsonyabb a fővároson belül*, mintegy 23 ezer fő jut egy bankfiókra, ami több mint háromszor alacsonyabb a fővárosi átlagnál. Amíg 1991-ben 8 kerületben (pl. III., VIII.) egyáltalán nem, további kilenc kerületben pedig csak egy fiókot nyitottak az 1987 után alapított pénzügyi szektor, addig 1996-ban már csak a külvárosi XV., XXII. és a XXIII. kerületbe nem települt – az *OTP* fiókon kívül – bankfiók.

Összefoglalva tehát, a budapesti bankhálózat kialakítása kapcsán ma két fontos probléma megoldása van napirenden: *a fővárosi fiókhálózat sűrűségének növelése és a helyi fiókok szolgáltatásainak bővítése, illetve Budapestnek a nemzetközi pénzügyi piacokhoz való kapcsolódásának intézményes biztosítása*. A fővárosi bankfiókháló-

zat valószínűleg a belvárosban még tovább fog sűrűsödni, hiszen a városszerkezet öröklött adottságaiból következően a szorosan vett belvároson kívül kevés az olyan városrész, illetve energikus pont, ahol a bankszolgáltatások iránti igény, mind a közép- és felsőrétegek, mind pedig a középvállalkozások részéről koncentráltan jelentkezne, s ott több bankfiók együttesen is meglepedhetne. A bankhálózat további bővítése számára azonban a „city”, illetve a belváros peremét átszelő főútvonalak, a peremkerületek irányába áramló forgalom tömegközlekedési csomópontjai, valamint a kedvező társadalomstatisztikai jellemzőkkel rendelkező kerületek központjai szolgálhatnak kedvező helyszínül.

A kelet-közép-európai térségben a napjainkban zajló nagyváros-verseny egyik tétje az, hogy *Budapest valóban regionális pénzügyi központtá válhat-e a közeljövőben?* Budapestnek, mint hatalmas potenciálú pénzügyi központnak a *kedvező adottságai* központi fekvéséből, hídszerepéből következnek:

- Budapestnek kedvezőbb központi földrajzi helyzete van, mint Prágának és Varsónak, hiszen Prága túlságosan közel fekszik Németországhoz (Frankfurthoz), Varsó pedig a régió északi peremén, meglehetősen távol a délkelet-európai térségtől.
- A kedvező pénzügyi és egyéb infrastrukturális adottságok mellett nem elhanyagolható a nemzetgazdasági stabilitás.
- A sikeresen privatizált, döntően külföldi tulajdonú bank- és biztosítási rendszer EU konform. A hazai bankrendszer megnövekedett nemzetközi versenyképessége, a pénzügyi vállalkozások számára megfelelő gazdasági, szabályozási és infrastrukturális környezet kedvező a regionális üzleti-pénzügyi központtá váláshoz.
- Magas a külföldi befektetések aránya a reálszférában. A magyar főváros hagyományos nagyvárosi arculatával és a továbblépéshez megfelelő infrastrukturális adottságaival, stabil gazdasági környezetével nagy vonzerőt gyakorol a térségben befektető multinacionális cégek számára. Több közismert nemzetközi nagyvállalat (Pepsi Co., Kodak, Nestlé, Xerox, Shell stb.) Budapesten építette ki kelet-európai hídfőállását és regionális irányító-központját.
- Budapesten igen kedvező a humán erőforrás potenciál, megfelelő a magasán képzett szakemberek kínálata.
- Az elmúlt tíz évben a magyar fővárosba érkező pénzügyi befektetések intenzitása és a világ legdinamikusabban növekvő tőzsdéi közé tartozó BÉT működése is azt jelzi, hogy a befektetők a kilencvenes évek második felében inkább Magyarországot és Budapestet választják Varsó és Prága helyett.

Budapest nemzetközi pénzügyi központtá válásának azonban komoly korlátai is vannak:

- A hazai nemzetgazdasági háttér mérete kicsi, alacsony a gazdaság bankosítotttsága, ami a bankrendszer alacsony gazdaságfinanszírozó szerepében is megmutatkozik.

- Kicsi a bankrendszer mérete: elégtelen a bankok nagysága (kevés céltartalék), amelyet a leányintézetek számára biztos háttérbázisul szolgáló külföldi anyabankok mérsékelnek.
- Alacsony a bankrendszer külföldi aktivitása, jobbra csak forrásbevonásra korlátozódik.
- A nemzeti tőkék gyengesége miatt nem jelentős a kelet-közép-európai országok közötti gazdasági kapcsolat. A nemzetgazdaságok kis mérete a nemzeti tőkék gyengeségében is megmutatkozik, amit a fekete gazdaság – becslések szerint – legalább 30%-os részesedése jelentősen ront.
- A külföldi tőkeerős bankok nem regionális pénzügyi központokat, hanem párhuzamos nemzeti hálózatokat építenek ki a kelet-közép-európai térség országaiban. Fiókokat, illetve leányvállalatokat hoznak létre ezekben az országokban, tehát nem egy budapesti bankközpont kiépítésére, hanem sokkal inkább az egyes nemzeti piacok bakhálózati lefedésére koncentrálnak, melyek irányítása a nyugat-európai anyavállalat vezetése alá tartozik.
- A globális központok növekvő funkciói a kommunikációs technológiák fejlődésével túlkompenzálhatják a földrajzi közelség előnyeit. Nagy a valószínűsége annak is, hogy az ügyfelek (különösen a multinacionális cégek) csak az egyszerűbb, kevesebb forrást igénylő pénzügyi szolgáltatásokat veszik igénybe helyben, illetve a tágabb régióban, ugyanakkor a többit változatlanul a hagyományos nyugat-európai, illetve tengerentúli pénzügyi központokban (Bellon 1997).

A Budapest központú hazai bankrendszer mai állapotában nemzetközi mércével mérten nem alkalmas (de a cseh és a lengyel sem) jelentősebb regionális szerep ellátására. Budapest ennek a prognózisnak megfelelően a nagy pénzügyi központok 'alvállalkozói' szerepére, tehát egy *off-shore jellegű regionális pénzügyi központ* funkciójára pályázhat eséllyel (off-shore központ: nagy mozgástérrel rendelkező, nagyobb üzleti szabadságot biztosító, de a nemzetgazdaságtól függetlenül működő *specializált* külföldi pénzügyi telephely) (Bellon 1997). Ennek a pozíciónak megfelelően a kevésbé tőkeigényes, de a magasan képzett munkaerőt igénylő szolgáltatások kerülnek majd előtérbe. Mindennek a megvalósításához a bankrendszer további erősödésére, illetve tudatos állami szerepvállalásra van szükség, de Magyarország EU csatlakozásának időpontja is befolyásolhatja a hazai pénzügyi rendszer és a főváros ilyen irányú fejlődését, ugyanis az EU tagság elhúzódása miatt a liberálisabb hazai szabályozás folytán Budapest telephelyelőnyre tehet szert.

A regionális (decentralizált) banki struktúrák erősítése

A magyarországi bankrendszert a helyi és regionális alapítású bankok hiánya jellemzi, ami részben a nemzetközi banki struktúrákhoz való alkalmazkodással is magyarázható. Az erős pénzügyi koncentráció következtében világszerte megszűntek a helyi, és átalakulóban vannak a regionális pénzügyi piacok, ezek szerepét a

nemzeti, nemzetközi pénzpiacok vették át, amelyek irányítása egy-egy kiemelkedő jelentőségű pénzügyi-szolgáltató központ meglétét feltételezi. A globális tőkepiacokon végbemenő koncentrálódás ellenére egyre inkább előtérbe kerül több országban a regionális pénzügyi központok kialakításának szükségessége.

- 1) A globális tőkepiacokon megnövekedett labilitás felveti a globális pénzpiacok állami szintű ellenőrizhetőségének korlátait, ami felerősíti a jobban szabályozható regionális pénzpiacok szerepét.
- 2) Bizonyos országokban hagyományosan regionalizált bankrendszer működik (Németország, Japán, USA, Lengyelország).
- 3) A helyi piacon a fejlődő vállalkozások növekedése, e vállalkozások igényei, az erősödő pénzügyi verseny, illetve a regionális területfejlesztésekhez kapcsolódó infrastrukturális projektfinanszírozások a közvetlen szolgáltatói jelenlétet, illetve a hálózatbővítést követelik meg a pénzügyi intézetek részéről helyi-regionális szinten is.
- 4) A regionális szintű gazdaságfejlesztéshez, illetve a kis- és középvállalkozások támogatásához szükséges a megfelelő források mobilizálása, ami megköveteli a regionális szintű pénzügyi közvetítő szervezetek létrehozását.

A régiók közötti egyenlőtlen gazdasági potenciál kialakulását jelentős részben az *interregionális tőkeáramlás miatt kialakuló egyenlőtlenségek* okozzák. A tőke ugyanis általában az alacsonyabb profitrátát nyújtó régiók felől a magasabb megtérülést biztosító régiók felé áramlik. A pénzügyi intézetek központjai is a legnagyobb potenciálú piacra, tehát a központi, motorikus régiókba tömörülnek, ami jelentős regionális egyenlőtlenségeket okoz a nemzeti, illetve a szupranacionális (EU) bankpiacokon is.

A nagymértékben *koncentrált pénzpiacok megléte, illetve a dekoncentrált pénzpiacok hiánya hosszabb távon – az alább felsorolandó tényezők miatt – jelentősen akadályozhatja, lassíthatja a regionális fejlődést* (Porteous 1996).

- Az országos bankközpontok a periférikus régióknak csak tartalékaik arányában nyújtanak hitelt, ugyanakkor *forráselszívó hatása* következtében több hitelforráshoz juthat a központ, így a fiókhálózaton keresztül tovább erősödik pozíciója. Mindez a perifériák pénzügyi diszkriminációját erősíti, a régiók gazdasági fejlődésének lelassulását, és végső soron a régiók területi polarizációját eredményezi.
- A fővárosi központú bankok országosan ugyanazokat a szolgáltatási kondíciókat kínálják, helyi piackutatást és propagandát nem folytatnak, ugyanakkor a régiók gazdasági teljesítőképessége, adottságai és fejlettségi szintjeik közötti differenciák az egyes régiókra szabott banki szolgáltatásoknak megfelelő kondíciókat igényelnének.
- A fiókok centralizált szervezeti-működési struktúrája miatt a vidéki fiókok helyi döntési hatásköre szűk, információjuk esetenként korlátozott. A fiókok gyenge döntéshozói autonómiája a lokális szintű hitelnyújtást korlátozza, ugyanis a helyi hitelnyújtás elbírálása kapcsán a központ kockázatmegítélő

képessége általában rossz. Mindezek ellenére a lokális szintet érintő stratégiai, fejlesztési döntések a fővárosi bankközpontokban dőlnek el. (A helyi bankvezetők hitel elbírálási gyakorlata általában konzervatív, a további karrierlehetőségek szem előtt tartásával helyi döntéseikre a túlzott kockázatkezelés, a központ elvárásainak való megfelelés jellemző).

- A centralizált bankhálózatokon belül igen gyakran információs aszimmetria alakul ki: a központ nem rendelkezik helyi információkkal, nő az ellenőrizhetőség távolsága, ami hosszabb távon térbeli racionalizálást követel, másrészt a nagybankok a fiókhálózat távolabbi pontjainál felmerülő nagyobb tranzakciós, információs és monitoring költséggel csak drágább hitelt tudnak nyújtani a vidéki kis- és középvállalkozásoknak. Mindez tovább rontja a vidék, a régiók hitel hozzáférhetőségi lehetőségét.

Megoldást hosszabb távon a pénzügyi intézetek részben a szervezeti-irányítási struktúrájuk átszervezésével, illetve magasabb szintű szervezeti-intézményi koncentrációval, azaz *regionális pénzügyi központok kiépítésével* érhetnek el, amelyek jelentősen serkenthetik az egyes régiókon belüli tőke-mobilitást. Magyarországon is egyre több pénzügyi intézet tett lépést a szétaprózott szervezeti struktúra racionalizálására, a megyei központok helyett a regionalizálódás folyamatait követő területi igazgatóságok kialakítására. A külföldi tulajdonú bankok többsége a fiókhálózat kialakításakor is ezt a koncepciót képviselte.

A pénzügyi szolgáltatások területi preferenciái és a pénzügyi központok jellemzői:

- A pénzügyi központok előnyben részesítik a nagyvárosi környezetet, amely agglomerációs előnyöket biztosít a többi termelő és szolgáltató tevékenység számára.
- Multiplikátor hatások a pénzügyi központokban: a szolgáltatások specializálódása, bizonyos pénzügyi csúcspontok, üzletági központok koncentrációja egyre inkább jellemző (pl. banki back-office funkciók tömörülése) a pénzügyi központokra. Az üzletági csúcspontok koncentrációja magas munkabéreket, tehát a pénzügyi szféra az országos átlagnál magasabb bérszínvonalat jelent, ami új kiegészítő szolgáltatások iránti keresletet, illetve indirekt módon a helyi vásárlóerő növekedését vonja maga után.
- A szolgáltatásokon belül nő a pénzügyi szféra relatív súlya.
- Nő a kereslet az irodaházak iránt, ami pezsgő ingatlanpiaci viszonyokat teremt, azonban negatívumként a gyorsan növekvő ingatlanárak és a túlszűfoltosság is megjelenik.
- A helyi pénzügyi intézetek az átlagosnál szélesebb körű szolgáltatásokat kínálnak, ezáltal olcsóbb és testreszabottabb kiszolgálást nyújtanak a helyi cégek számára.

A nyugat-európai példák azt mutatják, hogy a *centralizált banki struktúrában* belül is lehetséges bizonyos *pénzügyi szolgáltatások regionális decentralizációja*, mely a nemzeti bankközpont szerepét nem kérdőjelezi meg, de a hálózat hatékonyabb működtetéséhez hozzájárulhat. Nagy-Britanniában a globális pénzügyi központként

működő London országos hálózatot működtető pénzügyi back-office funkcióik egy részét a vidéki regionális központokba telepítették (Leeds /Barclays jelzálog központja és telebanking központ/, Bristol, Edinburgh), amelyek ha nem is függetlenek az országos központtól, de jelentős autonómiát élveznek. A brit decentralizáció a források olcsóbb és racionálisabb allokációját teszi lehetővé, nemcsak az adott régió belül, de országos szinten is (Tickell 1996).

A már eleve decentralizált banki struktúrájú országokban a nemzeti méretű hálózattal rendelkező bankok, illetve a kisebb regionális bankok az eltérő szervezeti-területi felépítés és az eltérő funkciók ellenére sikeresen együttműködnek a bankpiacon. A kisebb méretű és regionális hatáskörű volksbankok, hitelszövetkezetek eredményes bankpiaci integrációt alakítottak ki a nagy bankokkal (Deutsche, Dresden,) ennek eredményeként a regionális bankpiacon is olcsóbban lehet hitelforrásokhoz jutni.

A regionalizált pénzpiacok és a regionális pénzügyi központok előnyei (Leyshon–Thrift 1997):

- A regionális központok pontosabb helyi információs bázissal rendelkeznek. A túlságosan centralizált pénzügyi cégek elveszítik a versenyképességüket, ha távol vannak a helyi információktól.
- A jól működő regionális központ megakadályozza az országos központ tőkeelszívását.
- A regionális fejlesztéshez forrásokat biztosít, olcsóbb és testreszabottabb hiteleket nyújthat kisvállalkozások támogatásához.
- A hagyományos pénzügyi központok magas működési költségei (pl. drága munkaerő, magas ingatlanárak és irodabérleti költségek), illetve a kommunikációs technológiák fejlődése bizonyos banki funkciók decentralizálását olcsóbbá teszi, mivel a regionális bankközpontok működési költségei, illetve a tranzakciós költségek is alacsonyabbak.

Magyarországon a helyi-regionális hitelnyújtásnak csak a hagyományos, a centralizáltan működtetett bankfiók hálózaton keresztül megvalósuló gyakorlata működik. A hazai kereskedelmi bankok nemcsak a kis- és középvállalkozások számára nem nyújtanak megfelelő nagyságú hiteleket, de nem finanszíroznak önkormányzati projekteket és regionális infrastrukturális beruházásokat sem. Ezek a beruházások a bankok számára nem prudensek, s néhány példa is azt mutatja, hogy hitelnyújtásra csak más tőkeerős társfinanszírozók, illetve csak erős EBRD garanciavállalás mellett kerül sor.

Magyarországon a regionális forráskoncentrációnak nincs intézménye a régiókban. A Magyar Fejlesztési Bank nem tölti be funkcióját, nem finanszíroz komolyabb regionális projekteket. Az 1991-ben az állam által létrehozott MFB feladata többek között a magyar gazdaság modernizálása, befektetési tevékenység, a KKV-k finanszírozása, a fejlesztési és integrációs célú EU támogatások kezelése, illetve a regionális fejlesztési tevékenység társfinanszírozása. Ez utóbbi stratégia keretében a bank a területfejlesztési törvényben meghatározott célok érvényesítése érdekében térség-

fejlesztési programoknak hitelt nyújt, illetve regionális fejlesztési hálózatot működtet. A bank azonban jelenleg a kormányzat privatizációs és bankkonszolidációs tevékenységének bonyolításában működik közre, így az MFB nem tudja ellátni az eredetileg kitűzött stratégiai feladatait.

- A vállalkozói hitelnyújtás rendszere elavult: a mikrohitel nem alkalmasak a KKV-k innovációs fejlesztéseinek finanszírozására;
- Megfelelő garanciális háttér biztosításával meg kell teremteni a valódi kockázati és a banki tőkefinanszírozás feltételeit. Ebben az MFB az állami szerepvállalás pénzügyi közvetítőjeként úttörő szerepet vállalhatna;
- A decentralizált pénzforrások (EU támogatások, Területfejlesztési Alap, Foglalkoztatási Alap, szétaprózott kormányzati céltámogatások, területfejlesztési pénzalapok, K+F finanszírozás stb.) koncentrációja az MFB feladata lenne, ugyanakkor a régiófejlesztésekre jutó források dekoncentrációját, illetve a regionális fejlesztési bankok hálózatának kiépítését is az MFB (állam) koordinálhatná.

Összegzés

A pénzügyi szektor szerepét vizsgálva a területi fejlődés szempontjából megállapítható, hogy a pénzügyi szolgáltató ágazat vállalatai, intézményei tükrözik legérzékenyebben a gazdasági átalakulás területi folyamatait. A *piaci-üzleti szolgáltatások* a regionális fejlődés kulcsterületeivé váltak, mutatói pedig általános területi fejlettségre jellemző karaktert öltöttek. A pénzügyi szolgáltató szférához tartozó intézmények koncentrációja, differenciálódása a piacgazdaság igényelte munkamegosztás terméke, mint a regionális fejlesztés egyik fő intervenció pontja akceleratív szerepet játszik a területi növekedést élénkítő folyamatokban.

A pénzügyi szektor és a biztosítótársaságok Budapestre történő összpontosulása, valamint kimagasló fővárosi koncentrációja egyenes következménye az elmúlt évtizedben, különösen az üzleti szférában a korábbi időszakoknál is nagyobb mértékben felerősödő Budapest központúságnak.

Magyarországon a szolgáltatások fejlődése e szektor növekedésének extenzív szakaszában nem vált a regionális egyenlőtlenségek kiegyenlítésének eszközzé. A szolgáltató szférán belül különösen nagymértékű az üzleti-pénzügyi szolgáltatások fővárosi koncentrációja, ugyanakkor a fővárosi központú pénzügyi szektor és az egyéb pénzügyi szolgáltató cégek is fiókhálózatuk fejlesztésével a vidéki források bevonására koncentrálnak. A néhány éven belül az intenzív szakaszába lépő magyarországi bankrendszer számára a jövőben egyre fontosabbá válik a kiépített bankhálózatokon keresztül megvalósuló tőkeáramlás (hitelezés és forrásgyűjtés) földrajzi differenciáinak kutatása, a bankfiókhálózat folyamatos monitoring alapján történő fejlesztése, racionalizálása, illetve a regionális pénzügyi központok kialakíthatóságának vizsgálata (agglomeráló tényezők, a helyi gazdaság fejlődési tendenciái).

A külföldi szakirodalom nemcsak a nemzetközi, illetve a nemzeti pénzügyi piacok töremozgásainak térbeli tendenciáit vizsgálja, de az utóbbi időben egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a pénzügyi közvetítés különböző szervezeti formáinak térbeliségét a helyi-regionális, illetve a szupranacionális (EU) piacok szintjén feltáró pénzügyi

'telephelyvizsgálatok'. E modellek és empirikus módszerek adaptálása Magyarországon is döntő fontossággal bír, hiszen a bankfiókok száma, a banki központok jelenléte önmagában nem lesz a gazdasági fejlettség fontos mutatója. A bankok és a többi pénzügyi szolgáltató szervezetek a szolgáltatásszervezési rendszer kínálati pontjaiként kapcsolódnak be a területi szervezésbe, amelyek a helyi gazdasági fejlődésnek lökést adó kereskedelmi és ipari vállalkozások, valamint a családok számára nyújtanak szolgáltatást.

Jegyzetek

¹ Forrás: KSH Évkönyve 1996

² A vállalkozói aktivitás tekintetében 1990–1993 között a Dunántúl, valamint a Dél-Alföld megyei párhuzamos fejlődést mutattak. Nagyvárosi szinten teljesen kiegyenlített az évről évre történő szervezetenbővülés e három térség között. A közép- és kisvárosok szintjén a Dél-Dunántúl, a község-hálózat tekintetében az Észak-Dunántúl aktivitása erősebb valamelyest a másik két térségnél. Az Észak-Alföld és Észak-Magyarország mutatói a nagyvárosok szintjén közelítik a másik három térség adatait, de a településhierarchia két alsó szintjén messze elmaradnak azokétól.

³ Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Pest, Bács-Kiskun, Fejér, Tolna, Baranya megyék és Budapest.

Irodalom

- Bellon E. (1997) *Lesz-e Budapest nemzetközi pénzügyi központ?* (kézirat) 1–32. o.
- Beluszky P. (1992) Budapest és a modernizáció kihívásai, Budapest és társai. – *Tér és Társadalom*. 3–4. 15–54. o.
- Csáki Gy. (1997) Magyar bankrendszer: konszolidáció után – a privatizáció lezárása előtt? – *Társadalmi Szemle*. 1. 48–60. o.
- Cséfalvay Z. (1995) Budapest a minikapitalisták városa. – *Valóság*. 8. 77–93. o.
- Enyedi Gy. (1992) Budapest Európában. – *Tér és Társadalom*. 3–4. 5–14. o.
- Enyedi Gy. (1996) *Regionális folyamatok Magyarországon*. Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület. 59–77. o.
- Magyar statisztikai évkönyv 1996*. (1997) Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.
- Gál Z. (1998a) A hazai bankok aranykora (The Golden Age of Hungarian Banking). – *ABN Amro Magazin*. december, 24–26. o.
- Gál Z. (1998b) Budapest pénzügyi-szolgáltató szektora. *Magyarország megyei kézikönyvei sorozat*, 20. kötet, Budapest. 272–281. o. Budapest, CEBA–Hungary Kiadó.
- Illés I. (1993) *Bankrendszer és regionális fejlődés*. 13. o., Pécs, MTA RKK.
- Jakus I. (1997) Bankfiókhálózatok: A végek ígérete. – *Heti Világgazdaság*. 33. 77–78. o.
- Leyshon, A.–Thrift, N. (1997) *Money and Space: Geographies of Monetary Transformation*. London, New York, Routledge.
- Mazzuca, R. (1993) A bankhálózat területi szervezete Olaszországban. *Régiók és városok az olasz modernizációban*. – Horváth Gy. (szerk.), 307–317. o. Pécs, MTA RKK.
- Ószabó A. (1996) Pénzügyi csődök és bukások: Sok(k) hatás. – *Figyelő különszám, Bankkorszak 1987–1997*. december, 23–25. o.
- Porteous, D. (1996) *The Geography of Finance (Spatial dimensions of intermediary behaviour)*. 86–92. o. Avebury, Brookfield.
- Szép P. (1996) A lakossági szolgáltatások: Egyről háromra. – *Figyelő különszám, Bankkorszak 1987–1997*. december, 39–41. o.
- Tickell, A. (1996) Taking the initiative: The Leeds financial centre. *Corporate City?* – Houghton, G.–Williams, C. (szerk.), 103–118. o. Avebury, Brookfield.
- Várhegyi É. (1997) A magyar bankrendszer privatizációja. – *Külgazdaság*. 6. 4–18. o.
- Várhegyi É.–Gáspár P. (1997) *A tőkemozgások szabadsága – az Európai Unió kihívásai*. 101–109. o. Budapest, Pénzügykutató Rt. – Perfekt Rt.
- Wachtel P. (1997) A külföldi bankok szerepe a közép-európai átmeneti gazdaságokban, I-II., – *Közgazdasági Szemle*. január–február, 13–30. o. és 124–141. o.

THE QUESTIONS OF FINANCIAL SERVICES SECTOR IN HUNGARY FROM THE POINT OF VIEW OF REGIONAL POLICY

ZOLTÁN GÁL

The spatial structure of the banking sector in Hungary is characterised by a large-scale concentration in Budapest, but the foundation “boom” of branch offices is also typical in the countryside, as the necessity of the presence on the local markets (collection of resources and credit allocation etc.), as well as the competition for the market of households stimulate banks to build out their national networks.

From the mid-1990s, after the relative saturation of West Hungary, the main targets are the large cities in East and South Hungary. The Hungarian finance institutions, because of the centralised structure of banking, aim at completely covering the relatively small Hungarian banking market. This tendency promotes equalisation among the different parts of Hungary.

At the same time, the finance institutions, which have their headquarters in Budapest, only concentrate on the collection of deposits in their national network. The presence of the centralised and the lack of the decentralised capital markets can block or slow down regional development in the long run. Local and regional credits can only be received in Hungary in the traditional way, through the centralised network of bank offices. The Hungarian commercial banks do not provide SMEs with adequate credits, and they do not finance larger local governmental projects and regional infrastructure investments, either.

Within the centralised banking structure, the regional decentralisation of certain financial services is possible, without questioning the role of the national banking centre, but contributing to a more efficient operation of the network.